

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ**

**«XIV ТОРАЙҒЫРОВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«XIV ТОРАЙҒЫРОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»**

3 ТОМ

**ПАВЛОДАР
2022**

бірнеше глоксиния болса одан биоматериал алу оны жеделдетіп өсіру ешқандайда қиындық тудырмайды. Ол үшін төмендегідей ескеретін жайттарға тоқтала кету маңызды:

1. Биоматериал алатын глоксинияның түйнек тамырын «тыныштыққа» жіберу алдында бұрынғы ескі ыдысындағы топырағын ауыстырып, құнарлылығы мол гүлді өсімдіктерге арналған жаңа топыраққа отырғызып, жақсылап 1 апта суарып, одан кейін суаруды азайтып, өсімдіктің жер бетіндегі бөлігі мүлдем қурап қалғанша суды тек бүркіп қана күтім жасау керек. Сол кезде түйнек тамыр топырақ астында үлкейіп өсіп, бүкіл қоректік заттарды өң бойына жинап күш алып, көп өскін беру бағынында дами бастайды [3].

2. Одан кейін гүл сауытты 2 апта қараңғы салқын жерде ұстап, қайта жарық жерге шығарғанда тамырдан өскіндер қаулап өсе бастайды.

3. Ол өскіндерді 5-6см болғанда ауызы жабылатын полиэтилен пакеттегі торфқа егу арқылы тамырландырып, 1 айдан соң тиісті тұрақты орынға егеді.

Қорыта келе глоксиния өсімдігін жоғарыда аталған әдістермен жеделдетіп, тез көбейтуге болады. Жалпы глоксиния гиснер тұқымдасына жататын гүлдердің ішіндегі ең өсімтал, оңайлықпен өліп қалмайтын, ауруларға және зиянкестер шабуылына төзімді өсіруге тұралықтай әсем бөлме өсімдігі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Р. Әлімқұлова, Р. Сәтімбеков Қызықты биология. Өсімдіктер әлемі. Жүйелік топтары. – Алматы 2011. – 5–8 б.

2 Қазақ тіліне аударған Д. Алипбаева. Өсімдіктер әлемі. Энциклопедия – Астана: «Фолиант» баспасы, 2014. 42 б.

3 Флеминг А. Комнатные растения. – Астрель. Москва 2005. – 10–17 бб, 18-27 бб, 52–69 бб.

АДАМ ӨМІРІНЕ КЕҢІСТІК ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

КУРБАНБАЕВА С. Г.

магистрант, биология мамандығы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

КАЛИЕВА А. Б.

б.ғ.к., профессор, Торайғыров университет, Павлодар қ.

ИБАДУЛЛАЕВА С. Ж.

б.ғ.к., профессор, Қорқыт Ата атындағы

Қызылорда университеті, Қызылорда қ.

«Адам экологиясы» ұғымы шамамен 100 жыл бұрын қолданыла бастады. Содан бері ол ғылыми жұмыстарға, мақалаларға және әртүрлі пікірталастар тақырыптарына берік еніп келеді. Адам мен экология бір-бірімен тығыз байланысты. Адамдар қоршаған ортаның жағдайын әртүрлі өмірлік факторлармен байланыстырады. Адам өмірінің экологиясы – бұл қоршаған планетаның жер планетасының тұрғындарына әсерін зерттейтін толыққанды ғылым.

Қазіргі әлемде қоршаған ортаны қорғау шаралары бірінші орынға шығады. Экологиялық жағдайға байланысты проблемаға жеткіліксіз назар аударудың салдары бүкіл планета үшін апатты болуы мүмкін. Бұл адамзаттың әл-ауқаты туралы ғана емес, оның өмір сүруі туралы. Әсіресе, табиғи ортаның нашарлауы қайтымсыз болуы мүмкін. Судың ластануы адам денсаулығына және балық қорына зиян келтіреді. Ауыл шаруашылығының құлдырауы және ауылшаруашылық жерлердің жойылуы көптеген елдерде, құрғақшылық пен топырақ эрозиясына әкеледі. Ауаның ластануы адам денсаулығына айтарлықтай зиян келтіреді. Ормандардың жаппай жойылуы климатқа теріс әсер етеді және биоәртүрлілікті, генофондты азайтады [1].

Бүгінгі таңда адамзат Дүниежүзілік экологиялық апаттың алдында тұр, оның алдын алу үшін іс жүзінде ештеңе жасалмайды. Көптеген экологиялық проблемалар халықаралық сипатқа ие болады және оларды шешу үшін әртүрлі елдердің бірлескен күш-жігері қажет. Қазіргі әлем үшін маңызды қауіптердің бірі – «парниктік эффект». Жер климатының өзгеруі және жаһандық жылыну апатты салдарға әкеледі. Сонымен, радиоактивті және улы заттармен байланысты кәсіпорындардағы апаттар, ядролық қаруды сынауды айтпағанда, адам денсаулығы мен табиғатқа үлкен зиян келтіреді. Қоршаған табиғи ортаны қорғау - қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі. Ресейдегі қоршаған ортаның жағдайы өте

қолайсыз, ал біздің еліміздің кейбір аудандары мен ірі қалаларында тіпті экологиялық апат сипатына ие болды.

Адам өзінің өмір сүру ортасының табиғи ортасында әрекет етеді, оның ресурстарын тұтынумен қатар, табиғи ортаны өзгертіп, өзінің практикалық, экономикалық мәселелерін шешуге бейімдейді. Осыған байланысты адамның іс-әрекеті қоршаған ортаға айтарлықтай әсер етеді, содан кейін адамның өзіне әсер ететін өзгерістерге ұшырайды. Өркениеттің бүкіл тарихында $\frac{2}{3}$ ормандар қысқартылды, адам қызметінің нәтижесінде 200-ден астам жануарлар мен өсімдіктер түрлері жойылды, оттегінің қоры 10 млрд. Тоннаға азайды, дұрыс емес, иррационалды егіншіліктің салдарынан 200 млн га жер деградацияға ұшырады. XX ғасыр ғылыми-техникалық прогресс ғасыры ретінде адамның табиғи ортаға экономикалық қысымын едәуір арттырды [2].

Соңғы кезде әрбір ұшырылған «протонның» қоршаған ортаға үлкен зиян әкелетіндігі анықталды. Гептильдің әсерінен уланған аумақтың көлемін анықтап, кінәлі жаққа толық мағлұмат беріп, олардың шығынын өтеп алу қажет. Бұл келтірілген оқиғалар дәлелдейтін екі факт ғана бар. Экология мамандардың қажет екендігін, мемлекетті экологиялық жағынан қоршаған ортаны қорғау керектігін елбасы Н. А. Назарбаев Қазақстан инженерлері съезінде атап өтті. Енді толығырақ айтсақ, Қазақстан аумағындағы ядролық жарыстан кейін жалпы күші Хиросима қаласына тасталған атом бомбасының күшінен 45000 есе көп. 1946 жылдан бастап, Арал теңізіндегі «Возрождение» аралығында биологиялық және химиялық бомбалар жасау үшін іскери мекемелер ашылды. Дәл осы жерде сібір жарасы, тулереями, бруцеллез, тырысқақ және кулихорадка ауруларының қоздырғыштарын сынап көрді. 1950-1990 жылға дейін әртүрлі мақсаттағы сынақ полигоны жұмыс істеді. Ал олардың таза 200 кг өнімі айналасындағы жарты миллион адамды жойып жіберуі мүмкін [3].

Қоршаған ортаның жай-күйін тіркеу және бағалау әдістері кез-келген экологиялық зерттеудің қажетті бөлігі болып табылады. Оларға метеорологиялық бақылаулар жатады; судың температурасын, мөлдірлігін, тұздылығын және химиялық құрамын өлшеу; топырақ ортасының сипаттамаларын анықтау, жарықтандыруды, радиациялық фонды, физикалық өрістердің кернеуін өлшеу, қоршаған ортаның химиялық және бактериялық ластануын анықтау және т. б. осы әдістер тобына мониторинг -

экологиялық нысандардың жай-күйін мерзімді немесе үздіксіз бақылау және т. б. қоршаған орта сапасы.

Антропогендік ластану аймақтарындағы судағы, ауадағы, топырақтағы, өсімдіктердегі зиянды қоспалардың құрамы мен мөлшерін тіркеудің, сондай-ақ әртүрлі ортадағы ластанушы заттардың тасымалдануын зерттеудің практикалық маңызы зор. Қазіргі уақытта экологиялық мониторинг техникасы физика-химиялық экспресс-талдаудың, қашықтықтан зондтаудың, телеметрияның, деректерді компьютерлік өңдеудің жаңа әдістерін пайдалана отырып, қарқынды дамуда [4].

Қоршаған орта сапасының интегралды бағасын алуға мүмкіндік беретін экологиялық мониторингтің маңызды құралы биоиндикация және иотестация болып табылады – қоршаған ортаның өзгеруіне және ондағы зиянды қоспалардың пайда болуына ерекше сезімтал кейбір ағзаларды қоршаған ортаның жай-күйін бақылау үшін пайдалану.

Қоршаған орта факторларының адам өміріне әсерін зерттеу клиникалық әдістерді қамтиды - медициналық тексерулер кезінде олар қоршаған орта факторларының әсеріне жауап ретінде ағзадағы өзгерістерді анықтауға мүмкіндік береді, зертханалық эксперимент - әртүрлі жағдайларды жасанды түрде көбейтеді және дененің реакцияларындағы өзгерістерді зерттейді. Ол үшін жануарлар немесе еріктілер қолданылады. Деректерді статистикалық өңдеу әдістері қоршаған ортаның әсерінен халық денсаулығындағы оң немесе теріс өзгерістер туралы түсінік алуға мүмкіндік беред [5].

Экология мәселесі және оның адам денсаулығына әсері мені қатты алаңдатады, сондықтан біз және біздің ұрпақтарымыз қазіргі кездегідей қоршаған ортаның жағымсыз факторларына ұшырамайды деп сенгім келеді. Алайда, біз әлі күнге дейін экологияны қорғауға қатысты адамзат алдында тұрған проблеманың маңыздылығы мен глобалдылығын түсінбейміз. Бүкіл әлемде адамдар қоршаған ортаның ластануын барынша азайтуға тырысады, мысалы, Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексті қабылдады, оның тарауларының бірі экологиялық қылмыстар үшін жаза белгілеуге арналған. Бірақ, әрине, бұл мәселені шешудің барлық жолдары шешілген жоқ және біз қоршаған ортаға өз бетінше қамқорлық жасап, адам денсаулығына зиян келтірместен өмір сүре алатын табиғи тепе-теңдікті сақтауымыз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Әліпбеки О. Табынбаева Л. К. Жер мониторингі.-Алматы: ҚазҰАУ, 2009. – 90б.
- 2 Гендельман М. А. Жерге орналастырудың және кадастрдың ғылыми негіздері–Астана: Фолиант,–154б.
- 3 Научные и методические основы землеустройства. //Под ред. Гендельмана М.А.–М.:Колос, 1978.
- 4 Шарман А., Жумадилов Ж. Научные основы качественного долголетия антистарения. Нью-Йорк, 2011
- 5 Бюттнер, Д. Правила долголетия. Результаты крупнейшего исследования долгожителей [Текст] / Д. Бюттнер. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012.
- 6 Айтуғанов Қ. Экология және бизнес// Орталық Қазақстан.- 2000.-26 қаңтар.
- 7 Ақпамбетова К. Гептилдің зардабы зор: Ғалым көзқарасы // Орталық Қазақстан.– 2002. – 12 қазан.–8 б.
- 8 Ақылбаев Ж. // Орталық Қазақстан.- 2000. – 9 желт.
- 9 Ақылбаев М. Батырға лайық Бақия / М. Ақылбаев// Орталық Қазақстан.- 2002.– 16 қаңтар
- 10 Қазақстанның физикалық географиясы, Алматы: Атамұра, 2008. ISBN 9965–34-809-X

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨРУ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

ДЖУМАЖАНОВА М. М
қауымд. профессор, Семей қаласының
Шәкәрім атындағы университет, PhD, Семей қ.
ОТЫНБАЕВА М. Қ.
магистрант, Шәкәрім атындағы университет, Семей қ.

Академик И. П. Павлов айтқандай: «денсаулық – бұл табиғаттың баға жетпес сыйы, ол мәңгі берілмейді, оны қорғау керек. Бірақ адамның денсаулығы көбіне өзіне, өмір салтына, еңбек жағдайына, тамақтануына, әдеттеріне байланысты».

Ағзаның дұрыс жұмыс істеуінің маңызды факторы-денсаулық. Денсаулық ұғымы аурудың болмауын, ауыр жағдайды, физикалық ақауды ғана емес, сонымен бірге толық әлеуметтік, физикалық және психикалық саулықты да қамтиды. Мектеп оқушыларының денсаулығын сақтау қажеттілігі қазіргі заманның өзекті мәселесі

болып табылады. Мектеп қабырғасында балалар 11 жыл өткізеді, бұл адамның негізгі физикалық және психологиялық сипаттамалары қойылған адам өмірінің кезеңі [1, 6 б].

Бүгінгі таңда мектеп оқушыларының арасында көру қабілеттілігінің оқу және дене еңбегінің жүктемесіне байланысты өзгеріп жатқанын байқауға болады.

Қазақстандық офтальмолог-дәрігерлер, медицина ғылымдарының жүргізген зерттеулері бойынша қазақстандық мектеп бітіруші оқушылардың 33 % – да көру қабілеттілігінің нашарлауы бар екенін анықтаған. 15 жыл бұрын бұл көрсеткіш шамамен 22 % болғаны туралы ескертіп жатыр. Көру гигиенасын жүйелі түрде бұзатын, отырықшы өмір салтын ұстанатын және 2 сағаттан аз уақыт ашық ауада болатын балаларға ерекше қауіп төнеді [2, 22 б].

Әсіресе, онлайн форматта оқитын қазақстандық оқушылардың көру қабілеттілігінің төмендеуі арта түскен. Себебі, оқушылардың білім алуы карантиндік талаптарға байланысты компьютерлер мен смартфондарға тәуелді болуынан және де сабақ орындау барысында жарықтың дұрыс түспеуі, кітапты тым жақын не тым алыс қолдануынан, жатып не еңкейіп кітап оқудан, сонымен қатар көз күтімі гигиенасын дұрыс сақтамаудан болады.

Бұл, әрине мектеп оқушылары арасында миопия, астигматизм сияқты көз ауруларының пайда болуына себепші болады. Сол себепті, мектеп оқушылары арасында көру анализаторының қабілеттіліктерін бақылау, салыстыру, оқушыларға көру қабілеттілігінің маңызы, көз күтімі туралы дер кезінде ақпарат беру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. [3, 112 б].

Мектеп оқушыларының көру қабілеттіктерін жас ерекшеліктеріне байланысты зерттеу үшін Д.И.Сивцева әдісін қолданылды. Бұл әдіс бойынша кестені пайдалана отырып 1, 7 және 11 сынып оқушылары арасында көру қабілеттіліктері анықталды. Әр сыныптағы оқушылар ұлдар және қыздар тобы деп екі топқа бөлінді. Себебі, әр сыныптағы оқушы қыздар мен ұлдардың көру қабілеттіліктерін, сонымен қатар сыныптар арасындағы оқушы қыздар мен ұлдардың көру қабілеттіліктеріне салыстыру жүргізілді.

Д. И. Сивцев кестесі бойынша тәжірибені жүргізу тәртібі:

Д. И. Сивцев кестесі- елімізде ең көп таралған оптометриялық кесте, көру өткірлігін тексеру үшін қолданылады [4, 83 б].

Сивцев кестесі бойынша көру қабілетін тексеру бірнеше минутты алады. Диагностика кезеңдері:

Мазмұны

1 Секция. Жаратылыстану ғылымдары
1 Секция. Естественные науки
1.1 Биология мен экологияның өзекті мәселелері
1.1 Актуальные проблемы биологии и экологии

Айткенова А. С., Биткеева А. А.	
Тяжёлые металлы и их биологическая роль.....	3
Асетова А. А., Калиева А. Б.	
Особенности развития памяти у детей с общим недоразвитием речи.....	8
Корогод Н. П., Байкадамоа А. А.	
Разработка методического обеспечения для подготовки к комплексному тестированию по биологии	13
Бексолтан А., Бахбаева С. А.	
Биология сабағының білім сапасын арттыру мақсатында lesson study әдісін қолдану.....	22
Бергеналиева Ж. Б.	
Биология мен экологияның өзекті мәселелері.....	26
Урузалинова М. Б., Жұмабай С. Б.	
Ертіс өзенінде су өлшеу бекеттерін орнату.....	30
Жұмабай С. Б., Урузалинова М. Б.	
Анализ способов получения строительных материалов из промышленных отходов и глины.....	36
Заркеш Л. А., Бахбаева С. А.	
Оценка качества сточных вод Павлодарской области	43
Искакова А. М., Ержанов Н. Т., Ныгметов М. Ж.	
Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің тұяқты сүтқоректілері, олардың биологиясы, экологиялық және қазіргі жағдайы.....	47
Кенжебаева А. К., Каиргельдинова К.	
Глоксиния . үй жағдайында жеделдетіп өсіру ерекшеліктері	53
Курбанбаева С. Г., Калиева А. Б., Ибадуллаева С. Ж.	
Адам өміріне кеңістік құрылымының экологиялық әсерін зерттеу	59
Джумажанова М. М., Отынбаева М. Қ.	
Мектеп оқушыларының көру қабілеттілігін зерттеудің әдістемесі.....	62
Рахым А. Н., Абдрахманов Б. Н.	
Lesson study әдісінің сабақты зерттеудегі маңызы.....	66
Сапарбекова Б. С., Сунтаева А. О., Бисимбаева Т. Ж.	
Экологический сад, как средство развития экологической культуры будущего поколения.....	71
Нургожин Р. Ж., Сарсенбай Н. С.,	

Гимназиялық бағыттағы 5 сынып оқушыларының морфофункционалды және психофизиологиялық ерекшеліктері.....	78
Шижбанова А. М.	
Қазіргі кездегі биология оқыту әдістемесінің қиындықтары.....	82

1 Секция. Жаратылыстану ғылымдары
1 Секция. Естественные науки
1.2 Химия және химия саласының қазіргі жағдайы
1.2 Современное состояние химии и химической отрасли

Парпиева Х., Х.Берді Д., К., Нүрділлаева Р. Н.	
Химиялық оқытудың жобалық тәсілін ақпараттық технология құралдарын қолдана отырып дамыту	88
Асанова А. А., Еркибаева М. К.	
Оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру құралы ретінде химия сабақтарында интерактивті әдістерді қолдану	94
Жәлі Б. М., Берді Д. К., Нүрділлаева Р. Н.	
Болашақ химия пәні мұғалімдерінің цифрландыру арқылы зерттеушілік құзыреттілігін дамыту мүмкіндіктері	99
Омербаева Ж.А., Булатова А.Р.	
Современное состояние химии и химической отрасли.....	107
Темирбаева Д. А., Ибраев Н. Х.	
Влияние плазмонного резонанса наночастиц металла на ферстеровский перенос энергии в ряду ксантовых красителей.....	112
Дюсеналин Б. К., Копеева К. К., Тымкива Г. В., Телкен Ф. А.	
Эффективность иммобилизатора denite в демеркуризации тяжелых металлов на территории северной промзоны г. павлодар	118

1 Секция. Жаратылыстану ғылымдары
1 Секция. Актуальные проблемы биологии и экологии
1.3 Географиялық зерттеулердің қазіргі аспектілері
1.3 Современные аспекты географических исследований

Қрықбай Ә. С., Ержанов Н. Т.	
Баянауыл ұлттық паркі жануарларының био алуантүрлілігі	123
Наушева Г. Т., Герлиц А. А.	
Методы и аспекты географических исследований	128

**«XIV ТОРАЙҒЫРОВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

3 ТОМ

Техникалық редактор: А. Р. Омарова
Корректор: Т. Оразалинова
Компьютерде беттеген: А. Мыржикова
Басуға 06.10.2022 ж.

Әріп түрі Times.
Пішім $29,7 \times 42 \frac{1}{4}$. Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 42,58. Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № 3986

«Toraighyrov University» баспасы
«Торайғыров университет» ҚЕАҚ
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64